

Ewelina Kosińska, Bogumiła Zadrożniak

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

ZAPOMNIANE ROŚLINY NASZYCH OGRODÓW

Streszczenie

Niegdyś ogrody urzeżały swoim pięknem, bogactwem gatunków i kolorystyką barw. Wszystko dzięki temu, że były to założenia z góry przemyślane. Dziś wszystkie ogrody wyglądają bardzo podobnie. Zamiast wielobarwnych kwiatów i ciepłych zakątków dostrzegamy zwykły trawnik i ponure iglaki. Celem pracy jest analiza możliwości wykorzystania rodzimych gatunków roślin ozdobnych w kompozycjach ogrodowych. Praca ma charakter monograficzny, oparta jest także na obserwacjach własnych autorów. W niniejszej pracy zaprezentowano wybrane, rodzime gatunki roślin ozdobnych, które zostały wyparte z krajobrazu ogrodów przydomowych. W wyniku przeprowadzonych analiz nasuwają się pytania: Dlaczego człowiek rezygnuje z dobrodziejstw, które dała mu matka natura? Czy faktycznie moda i nowoczesność są w dzisiejszych czasach tak silne? Należy stwierdzić, że kompozycje ogrodowe kultywujące rodzime gatunki roślin ozdobnych, a także tradycję i kulturę wsi mają ogromnie znaczenie społeczne. Ogrody są miejscem szczególnym, dlatego warto pamiętać o roślinach, które wzbogacają i urozmaicają ogrody w sposób naturalny, harmonijny i zachowujący tradycje regionu.

Słowa kluczowe: ogród wiejski, styl rustykalny, przedogródek, rodzime gatunki roślin

Wstęp

*(...) maleńki ogródek ścieżkami porznięty,
Pełen bukietów trawy angielskiej i mięty.
Drewniany, w cyfrę powiązany płotek
Połyskał się wstążkami jaskrawych stokrotek.*

Adam Mickiewicz „Pan Tadeusz”

Rośliny towarzyszą człowiekowi od tysięcy lat i są nieodłączną częścią naszej planety. Ludzie z pokolenia na pokolenie uczyli się jak wykorzystywać rośliny na własny użytek. Bogactwo gatunków dzieli rośliny na wiele grup, a najszerszymi z nich są rośliny ozdobne i rośliny użytkowe. Obie te grupy odpowiednio ze sobą połączone tworzą całość zwaną ogrodem, czyli miejscem piękna i odpoczynku [Bernaciak i in. 2007]. Ogrody powstały już w czasach starożytnych i przez długi czas były swoistym wyznacznikiem wysokiej pozycji społecznej. Przydomowe ogrody posiadali tylko zamożni i bogaci ludzie, z czasem również biedniejsi zaczęli sadzić rośliny wokół swoich domów, przez co sztucznie podnosili swój status społeczny. Taki właśnie początek miały pierwsze Polskie ogrody wiejskie. Przez wiele lat ogród wiejski pełnił tylko i wyłącznie funkcję użytkową zapewniając chłopom i ich rodzinom wyżywienie i utrzymanie. Podczas rozwoju ogrodów przykasz-

tornych czy magnackich zaczęto wprowadzać rośliny ozdobne, które na dobre zadomowiły się w krajobrazie polskiej wsi. Charakterystycznym elementem ogrodu wiejskiego był tzw. przedogródek, czyli zagospodarowana przestrzeń pomiędzy ogrodzeniem posesji a frontem budynku mieszkalnego. Przedogródek był głównie wizytówką gospodarzy, a czasem informował nawet o stanie cywilnym pańienek zamieszkujących owe gospodarstwo [Zątek 2003]. Dawne ogrody charakteryzowały się bogactwem gatunków, obszerną kolorystyką barw, odrobiną tajemnicy. Rośliny ogrodów rustykalnych były wybierane z rozważą, aby maksymalnie wykorzystać ich funkcje. Rośliny w dawnych ogrodach posiadały jednocześnie pięć lub więcej zastosowań. Dziś trudno jest dostrzec tak malowniczo stworzone kompozycje roślinne. Pogoń za nowoczesnością i nowymi trendami w sztuce ogrodowej sprawiła, że ograniczamy się tylko do wielkiego trawnika i szpaleru żywotników sadzonych w roli żywopłotu. Tworząc przed domem „boisko sportowe” zapominamy i zaprzepaszczamy naszą tradycję i polskie korzenie [Iwaniuk i Kowalik 2014].

Materiał i metody

Na dowód nieodwracalnych strat kulturowych w pracy przedstawiono kilka wybranych gatunków roślin, które zostały wyparte z ogrodów, a ze względu na szeroki wachlarz zastosowań zasługują na szczególną uwagę.

Nagietek lekarski *Calendula officinalis* L.

Niewielka roślina jednoroczna dorastająca do 40 cm wysokości o prostych wzniesionych łodygach, gęstym ulistnieniu oraz żółtych lub pomarańczowych kwiatostanach w formie koszyczka. Kwitnie od lipca do października. [Iwaniuk i Kowalik 2014]. Funkcja jadalna – Nagietek posiada jadalne płatki w formie świeżej jako dodatek do sałatek, a w formie suszonej jako uniwersalna przyprawa kuchenna.

Funkcja lecznicza – Kwiat zawiera karotenoidy, związki żywiczne, witaminę C, wysoką zawartość manganu oraz sole mineralne. Nagietek dawniej stosowany był jako okład przeciwzapalny i gojący na stłuczenia, skaleczenia, ukąszenia, poparzenia i zapalenia skóry.

Funkcja kulturowa – Roślina ta była naturalnym barometrem. Dawniej używana była jako „wiejska prognoza pogody”, ponieważ płatki nagietka zamykały się kiedy zbliżały się opady deszczu [Mikołajczyk i Wierzbicki 1983].

Fotografia 1. Nagietek lekarski
<http://www.vismaya-maitreya.pl>
 Dostęp na dzień 22.06.2014r.

Nasturcja większa *Tropaeolum majus* L.

Nasturcja większa jest rośliną jednoroczną, uprawianą z siewu wprost na miejsce stałe. Charakteryzuje się wiotkimi pędami dorastającymi do 30 cm przy odmianach karłowatych oraz 3m przy odmianach pnących. Liście okrągłe, blaszkowate, wyraźnie unerwione. Kwiaty charakterystyczne, pięciopłatkowe, lejkowate z wyraźną ostrogą w kolorach od żółtego, pomarańczowego do bordowych [Bernaciak i in. 2007].

Funkcja jadalna – Nasturcja posiada jadalne kwiaty oraz liście polecane w formie świeżej, jako dodatek do sałatek.

Funkcja lecznicza – W medycynie nasturcja większa a w szczególności jej nasiona wykorzystywane były do pozyskiwania naturalnego antybiotyku, który działał dezynfekująco, przyspieszał gojenie się ran i łagodził choroby klatki piersiowej.

Funkcja ozdobna – Ze względu na wysokie walory dekoracyjne nasturcje uprawiano również do celów ozdobnych. Porastała drewniane płotki, kapliczki, wzniosłe trejaże, a także rabaty wzdłuż ścieżek [Marcinkowski 1984].

Fotografia 2. Nasturcja większa
<http://www.cincin.cc/lofiversion>
 Dostęp na dzień 22.06.2014r.

Kosmos podwójnie pierzasty *Cosmos bipinnatus* Cav.

Charakterystyczna roślina dla ogrodów rustykalnych, niegdyś spotykana w każdej zagrodzie. Kosmos jest rośliną jednoroczną, o delikatnych wzniosłych łodygach i skąpych podwójnie pierzastych liściach. Różowe białe i fioletowe kwiaty uformowane są w koszyczek i kwitną obficie od lipca do października. Roślina tworzy zwarte kępy sięgające nawet do 120 cm wysokości.

Funkcja ozdobna – Kosmos jest jedną z nielicznych roślin, które wybierane były do nasadzeń tylko ze względu na walory dekoracyjne. Roślina ta sadzona była głównie w przedogródkach oraz bezpośrednio pod oknami domu. Wśród obszernej grupy roślin stosowanych w ogrodach rustykalnych Kosmos jest w czołówce najsłynniejszych i najchętniej uprawianych gatunków w tamtych czasach [Bernaciak i in. 2007].

Fotografia 3. Kosmos podwójnie pierzasty
<http://ogrod-amat.strefa.pl>
 Dostęp na dzień 22.06.2014r.

Malwa różowa *Alcea rosea* L.

Malwa różowa, malwa ogrodowa lub prawoślaz, w literaturze funkcjonuje wiele nazw tej rośliny. Malwa dorasta do 250 cm wysokości. Na pojedynczym wysokim pędzie wyrastają obszerne blaszkowate okrągłe szorstko owłosione liście. Kwiaty wyrastają z kątów liściowych. Malwa kwitnie najlepiej w drugim roku uprawy od lipca do września.

Występuje w szerokiej gamie barw żółci, bieli, czerwieni a nawet bordo [Bernaciak i in. 2007]. Funkcja lecznicza – Malwa dawniej uprawiana była głównie w celach leczniczych. Z ciemnych kwiatów wykonywano wywar o konsystencji syropu. Płyn ten stosowano w stanach zapalnych górnych dróg oddechowych oraz przy kaszlu, jako środek wykrztuśny.

Funkcja ozdobna – Malwa, jako piękna roślina o wzniosłym pokroju doskonale nadawała się na obsadzenia przy ogrodzeniach, budynkach w przedogródkach oraz jako roślina osłaniająca niezbyt reprezentacyjne miejsca w ogrodzie [Iwaniuk i Kowalik 2014].

Fotografia 4. Malwa różowa
<http://pl.wikipedia.org/wiki>
 Dostęp na dzień 22.06.2014r.

Ruta zwyczajna *Ruta graveolens* L.

Ruta to nieduża bylina dorastająca do 1m wysokości. Żółte kwiaty, choć drobne to przy większej ilości tworzą żółty łan. Liście pierzaste, błyszczące, zaokrąglone.

Funkcja jadalna – Ruta posiada jadalne liście, które po zbiorze należy starannie wysuszyć. Przyprawa z liści ruty dodawana była do dziczyzny oraz innych mięs.

Funkcja ozdobna – Ruta ze względu na żółte gęste kwiatostany traktowana była również, jako roślina ozdobna, którą sadzono wzdłuż ścieżek ogrodowych. Funkcja kulturowa – Według dawnych wierzeń ruta słynęła z magicznych właściwości, dzięki którym chroniła domowników przed urokami i czartami [Iwaniuk i Kowalik 2014].

Fotografia 5. Ruta zwyczajna
<http://www.bazarek.pl/produkt/2090157>
 Dostęp na dzień 22.06.2014 r.

Floks wiechowaty *Phlox paniculata*

Floks jest byliną dorastającą do 120cm wysokości. Posiada sztywne rozgałęziające się wzniosłe pędy z eliptycznymi liśćmi. Na końcu łodygi tworzy się kwiatostan w formie baldachu. Kwitnie od lipca do sierpnia i przebarwia się we wszystkich odcieniach różu i fioletu.

Funkcja jadalna – Floks posiada jadalne kwiaty o lekko korzennym i pikantnym smaku. Zalecane jest spożywanie płatków floksa na świeżo, jako dodatek do letnich sałatek.

Funkcja ozdobna – Floks ze względu na obfite kwitnienie i gęsty pokrój tworzy piękną ozdobną kępkę. Jest idealną rośliną do obsadzenia w przedogródkach [Iwaniuk i Kowalik 2014].

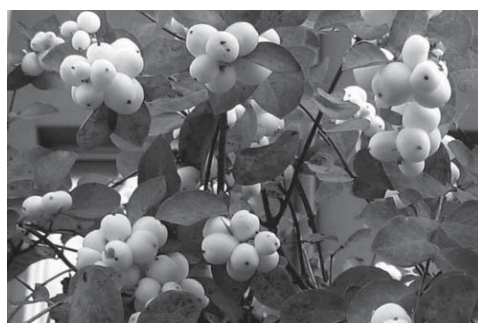
Fotografia 6. Floks wiechowaty
<http://niepodlewam.blogspot.com>
 Dostęp na dzień 22.06.2014 r.

Śnieguliczka biała *Symphoricarpos albus*

Krzew dorastający do 2 m wysokości solnie rozgałęziony o szarych i nagich pędach. Liście jajowate, całobrzegie pojedyncze. Kwiaty małe, białe lub różowo-białe, kwitną od czerwca do września [Krzyściak-Kosińska i in. 2012].

Funkcja ozdobna – śnieguliczka była krzewem ozdobnym ze względu na owoce w postaci białych nibyjagód. To roślina silnie trująca, spożycie kilku jagód skutkowało zapadnięciem w śpiączkę.

Funkcja kulturowa – Śnieguliczka była stosowana głównie na obsadzenia przy pasiekach, ze względu na swą miododajność [Latocha 2006].

Fotografia 7. Śnieguliczka biała
<http://romannowara.galeria.ekologia.pl>
 Dostęp na dzień 22.06.2014r.

Jaśminowiec wonny *Philadelphus coronarius* L.

Duży krzew dorastający nawet do 4m wysokości. Pokrój szeroki, gałęzie wzniosłe z czasem przewieszające się. Liście jajowate, kwiaty białe silnie pachnące, kwitną od maja do czerwca

Funkcja dekoracyjna – Krzew ten zyskał popularność na polskiej wsi głównie dzięki miłemu i delikatnemu zapachowi, który wydziela krzew podczas kwitnienia. Doskonały gatunek do

Obsadzeni pojedynczych, jako solitery w pobliżu ścieżek spacerowych lub domu [Iwaniuk i Kowalik 2014].

Bez lilak *Syringa vulgaris* L.

W dendrologii traktowany jako wysoki krzew lub niskie drzewo sięgające do 6m wysokości. Liście eliptyczne sercowate o długości ok. 12 cm. Kwiaty fioletowe zebrane w gęstych wiechach po 15-20 cm każda. Bez lilak kwitnie w maju wydzielając przy tym delikatny zapach.

Funkcja ozdobna – popularny krzew dawnej wsi polskiej sadzony niemal przed każdym domem głównie ze względu na bogate kwitnienie, zapach i pokrój osłaniający i zacieniający. Przekwitnięte już kwiatostany ścinano, aby poprawić wygląd estetyczny oraz pobudzić roślinę do intensywniejszego wzrostu [Latocha 2006].

Fotografia 8. Bez lilak

<http://www.drzewakrzewy.szlachetne.info>

Dostęp na dzień 22.06.2014r.

Kłokoczka południowa *Staphylea pinnata* L.

Kłokoczka jest krzewem średniej wielkości, dorasta do 2-3 m. Liście wąskie, jajowate, ostro zakończone. Kwiaty drobne w kolorze białym lub różowym zebrane w luźnych gronach.

Funkcja ozdobna – Krzew ten był stosowany, jako roślina osłaniająca od wiatru, dlatego też nasiona kłokoczki zebrane w torebkach nasiennych powiewając na wietrze wytwarzały charakterystyczny dźwięk kłopotania, stąd też wzięła się nazwa tego krzewu nadana przez mieszkańców.

Funkcja kulturowa – Kłokoczka była krzewem kultu ponieważ wierzono, że wydawane przez nią odgłosy odstraszały złe duchy wampiry i czarty. Z drewna wytwarzano krzyżyki oraz święte figurki natomiast z błyszczących i gładkich nasion wykonywano paciorki do różańców. Z czasem, kiedy kult religijny osłabł ze względu na mocne i twarde drewno wyrabiano obcasy do butów, fajki oraz kije do ubijania masła. Obecnie ze względu na drastycznie niską liczbę krzewów kłokoczki oraz wyniszczanie naturalnych siedlisk tego krzewu roślina jest pod ścisłą ochroną [Iwaniuk i Kowalik 2014].

Kalina koralowa *Viburnum opulus* L.

Kalina traktowana jest jako wysoki krzew lub niskie drzewo dorastające do 6m wysokości. Liście kaliny są całobrzegie z małymi przylistkami. Kwiaty zebrane w pełne baldachogrona tworzą kule o średnicy ok. 10 cm. Owoce, czyli czerwone jajowate pestkowce są jadalne, lecz spożywane w większej ilości trujące [Wilder 2013].

Funkcja lecznicza – Kalina była stosowana, jako surowiec zielarski i działaniu rozkurczowym oraz wzmacniającym.

Funkcja dekoracyjna – krzew był chętnie sadzony ze względu na bogate kwitnienie oraz barwną czerwoną jesienną szatę.

Funkcja kulturowa – Dawniej kalina była symbolem czystości, skromności i dziewictwa, dlatego też były one ozdobą panny młodej i niezamężnych druzhen oraz motywem wielu pieśni i poezji ludowych [Iwaniuk i Kowalik 2014].

Fotografia 9. Kłokoczka południowa
<http://ogrodprzelewice.pl/szkolka>
 Dostęp na dzień 22.06.2014 r.

Wyniki i dyskusja

Analizując gatunki przedstawione w pracy należy zastanowić się czy dzisiejsze społeczeństwo potrafiłoby żyć w codzienności stu lat wstecz, bez medykamentów aptecznych i supermarketowych warzyw? My, jako nowocześni i skomputeryzowani ludzie staliśmy się zbyt wygodni. Dużo prościej jest posadzić tuje, która będzie rosła przez 20 lat potrzebując do swego życia jedynie wodę, niż pięknie kwitnące floksy, nagietki, czy kosmosy, przy uprawie których trzeba poświęcić więcej czasu. Czy faktycznie moda i nowoczesność są w stanie zagłuszyć naszą przeszłość, korzenie, dzieciństwo i wspomnienia?

Podsumowanie

Współczesne społeczeństwo powinno przezwyciężyć w sobie lenistwo, które sprawia, że wybierane są rzeczy proste i mało wymagające. Brakuje odwagi i czasu na rozwiązania bardziej skomplikowane, wymagające opieki i zainteresowania. Należy pamiętać, że przyroda odwdzięcza się tym, co ma najlepsze, a ogród to drugi dom, miejsce spotkań z rodziną oraz zabaw dla dzieci. Pozwólmy najmłodszym zapamiętać to, co my sami wspominamy. Zaszczepmy w najmłodszych potrzebę kontynuowania zanikających tradycji regionu.

Piśmiennictwo

1. Bernaciak A., Omiecka J., Smogorzewska W., 2007: Rośliny ozdobne w architekturze krajobrazu. Cz.II. Hortpress: 15-278.
2. Iwaniuk A., Kowalik E., 2014: Polski ogród wiejski. BELLONA: 5-130.
3. Krzyściak-Kosińska R., Kosiński M., Przybyłowicz Ł., 2012: Atlas drzew i krzewów. Dragon: 149.
4. Latocha P., 2006: Rośliny ozdobne w architekturze krajobrazu. Cz. IV. Drzewa i krzewy liściaste. Hortpress: 299-300, 306-307.
5. Marcinkowski J., 1984: ABC Kwiaciarstwa Moja Działka. PWRiL: 39.
6. Mikołajczyk K., Wierzbicki A., 1983: Zioła. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa: 178.
7. Wilder J., 2013: Drzewa i krzewy ozdobne. Arystoteles: 20.
8. Zątek W., 2003: Przydomowy ogród wiejski – dawniej i dziś. Zesz. Nauk. Akademii Rolniczej im H. Kołłątaja w Krakowie: 271-275.